

ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ИНОВАЦИИ

Автор – проф. д-р Иван Величков – президент на Академия за иновации и развитие (АИР)

Човечеството, по своя хилядолетен път на създаване, развитие, утвърждаване и побеждаване, винаги се е водело и радвало от своето добро качество на постоянен стремеж към новото и рационалното, полезното и ефективното, определящо темповете му на растеж, за да достигне до днешното си състояние на мир и качествен живот в XXI век. Това е постигнало чрез своя обогатяващ и натрупван от хилядолетия житейски опит, чрез уважение и вслушване в своите старейшини и водещ елит, чрез създаване на науката и организиране на образованието за издигане професионалното и интелектуалното си равнище, и на основата на откритията, новите умения и технологии да умножава успехите си и уверено да върви напред в своето по-добро качество, благосъстояние и начин на живот.

От тези само маркирани, но същностни позиции, човечеството категорично е отричало в живота си шеговитата реплика „До днес било, каквото е било, а от утре, както си е било” по рутина и традиции. И винаги се е палило и ентусиазирано от новите идеи, хрумвания, виждания, подкрепяло е тяхното експериментирание и реализиране, радвало се е на резултатите и успехите от тях, популяризирано и превръщало ги е в масова практика.

В целия този много важен процес на обогатяване, на прогрес и развитие са били начело наследниците от векове и години на будители и учители, учени и педагози. С тези няколко реда аргументирано избраният проблем и тема на съображенията в настоящата публикация към многоуважаваното списание.

Никога човечеството не е крачило с такава крачка и темпове на развитие в стремежа си да обновява, иновира работата по избраните цели и задачи и с възможностите на науката и образованието при своето мирно и благодатно съществуване сега в XXI век.

С първата си публикация в списанието най-напред да представя и оглавяваната Академия за иновации и развитие (АИР). Преди три години Сдружението с нестопанска цел „АИР” бе създадено по инициатива и с участие на представители от 36 Висши училища на Република България, като утвърждава в този кратък динамичен срок своето съществуване с активна и съдържателна дейност, със сериозни и крупни мероприятия на участие от своите членове за изпълнение изискванията на Програмата, Устава и правилниците си.

Вярно е, че нашето висше образование има свой порядък, традиции, а преподавателите в него са най-сериозният и авторитетен дял от народните будители сега. Класическият призив на първите будители бе: „Помни своя род, език и история”. Само този факт най-много задължава АИР да бъде дейна институция, чрез която да се пораждат, обявяват и разгласяват иновативни идеи и решения. Всички читатели на списанието са с многолетна академична дейност на авторитетни и уважавани дейци от началните, средните и висшите училища и са давали своя значителен научен, научно-приложен и приложен принос за развитието на образователната система и на науката в милата родина България, за да расте нейния авторитет на достоен член в живота на обединена Европа. Много добре се знае, каква е отговорна роля и приноси на висшето образование за просперитета на България в крупните ѝ предначертания за интелигентно устойчиво развитие и най-вече в:

- подготовката на качествени и компетентни професионални кадри с добър професионален капацитет – търсени, уважавани и предпочитани у нас и в другите страни от Европа и света;

- реален принос на България в над 10 от научните световни открития и научните постижения във всички сектори на живота;

- отговорно участие и престижно отчитане изпълнението на огромното количество проекти особено влизане и 11 години членство в ЕС и сега по неговата Стратегия 2020;

- максимално ползотворно и пестеливо, рационално използване на скромните национални и предоставени доброжелателно европейски средства.

В своята богата история на най-стара европейска държава и „ний сме дали не малко на света“ още преди четири века Петър Богдан с ръкописа „За древността на бащината земя и българските дела“ показва, че България принадлежи на европейския свят. И сега, в малка България успешно работят 36 държавни и 15 частни или общо 51 висши училища, поели своя дял от принос и отговорност в изброените и само маркирани проблемни направления на висшето образование.

Известна истина е, че науката е един от фундаментите, на които се гради въобще човечеството и цивилизацията. Никой, който иска да взема устойчиви решения във времето, не може да елиминира приноса на науката. **От тази гледна точка науката е безценна.** Има и още нещо – тя се развива. Тя винаги е търсеца, а когато търсиш, общо взето намираш и новото. Тя е конфликтна. Тя търси противоречието, а в конфликта това е енергия, която ражда новото. Докато политиката се стреми към баланс, към консенсус, обратно – **науката се стреми към новото, подхожда с недоверие и търси новото. Тя винаги търси и е търсеца.** Науката работи до голяма степен с обективни данни, които са много ценни при вземането на решения. Това са т.нар. информирани решения, т.е. колкото по информирано е едно решение, толкова по-възможно е то да е правилно. Това е един фундамент, който е в основата на развитието на човечеството въобще и би било грехота да не се възползваме от него. Нещо повече, ние като че ли през последните десетилетия и годините на развитие бяхме свикнали да търсим непрекъснато наука някъде отвън, докато ние си имаме специфика, конкретика, опит и традиции в тази страна, когато са познати най-добре и нашите учени.

Живеем сега в динамично, напрегнато и отговорно време и както вече бе посочено, дължни сме да покажем и да дадем като национални будители своята иновативна компетентност, инициатива и предприемчивост, за рдващи всички ни научни успехи. Полезни и необходими са само да се посочат и изброят задължаващите ни реални факти. На първо място, като съвременници на това, което става с нас, около нас и в света, за да определим своята роля и принос на заети в системата на българското образование и конкретно висшето образование, за по-добър иновативен живот, не може да не се постави, че при много и все големи и трудни проблеми, положителни и рдващи са резултатите от няколко годишен ръст в развитието ни с близо 4 %, да се сподели нашата оценка на държавата и оценката на ЕС за тези положителни резултати и тенденции. Само износьт ни за ЕС е скочил с 13 % до 8,9 млрд. лева. Макар и теглена от Европейския съюз и с мощната подкрепа на евро фондовете, България обаче продължава да изостава в класацията по конкурентоспособност. Тя едва помръдва с една позиция нагоре и заема 48-мо място от общо 63 страни, според Годишника на Световната конкурентоспособност – 2018 на Института за развитие на управлението. През миналата година страната е заемала 49-то място в класацията. Със сегашната си позиция България остава сред най-неконкурентоспособните икономики в света, а факторите за напредък остават трайно ниски, което прави вероятността за пробив в близките години много малка. Спрямо 2007 г., когато страната е била на 41-во място, се бележи значително влошаване. По показателите за университетско образование и цялата образователна система страната ни заема срамната последна 63-та позиция. Неприятен факт за принос и отговорност на висшето образование за иновации и интелигентен устойчив растеж.

Именно през тези години България промени сериозно имиджа си и се наложи като достоен и уважаван партньор в Европа. Българите имаме с какво да се гордеем и трябва да имаме повече самочувствие и увереност в себе си, защото показахме, че можем, знаем и с нищо не сме по-лоши. За всичко това, като успех, висшето образование има своята роля, принос и отговорност.

Следователно, може и трябва с добри темпове да се крачи напред и сериозно, защото сме в системата на висшето образование и всеки да се замисли за своя личен принос и отговорност. В медиите аргументирано и критично се коментира, че и сега „разчитаме много на държавата и твърде малко на себе си“, искаме, претендираме, очакваме постоянно от държавата и не се коментира, какво всеки може и трябва лично да поеме и да направи. Не случайно председателят на Европейския съвет Доналд Туск при отчитане шест месеца на председателството ни, освен възхищението си от „Отечество любимо, как хубаво си ти“, категорично заяви: „Нямате загубена битка, всичко сте постигнали сами.“ По-високият рейтинг означава, че страната ни е стабилна, както твърдят и две международни кредитни агенции.

Веднага на второ място, целево застава състоянието, проблемите, трудностите на висшето образование, като немалка част със заетите в него, а с новото сдружение „Академия за иновации и развитие“ да се изяви, да се извиси интелектуалният иновативен глас с конкретни научно-творчески предложения. Тук предизвикателно и категорично трябва да се заявят и споделят разбиранията на Академичния и Управителния съвет АИР да бъде ефективен лост в развитието на висшето образование в съответствие с растящите изисквания и критерии. В този смисъл полезно е тук само да се посочат и изброят най-важните фактори и аспекти в областта на висшето образование, неговите възможности и задължения. Неговото добро състояние и на 51 висши училища в тази област не се критикуват и оспорват, а допуснатата грешна класация на висшите училища в България бе поправена.

Методиката за оценка на научната дейност у нас също бе променена, тъй като сегашната се оказа прекалено субективна и със странни резултати. На световно равнище от всички класирани 980 университета, на 853-то място в тази световна класификация за най-добри университети бе определен единствено Софийският университет „Св. Климент Охридски“. За втора поредна година рейтингът на университетите регистрира крехко подобряване на научната дейност на висшите училища в България. Данните обнадеждаващо сочат, че 25 от държавните и 6 от частните висши училища са успели да увеличат, макар на места и с много малко, броят на цитиранията си в една от двете международни бази данни – Scopus и Web of Science.

Макар и парадоксално, повечето от тях са успели да направят това с по-малко средства. Водещи авторитетни в тази класация са Софийският университет, Химико-технологичният университет и Медицинският университет-София, изпреварвайки значително останалите висши училища. Все още някои от тях пък продължават да не се вмести в научно-изследователската дефиниция за университет и срещу индекса им на цитируемост в рейтинга стои кръгла „0“. Какво точно се крие зад цифрите? Близко 2/3 от висшите училища са увеличили броя на цитиранията си в международните бази данни. **Софийският университет продължава да е лидер по повечето показатели, измерващи научната дейност.** Индексът му на цитируемост в Scopus расте в последните години стремглаво нагоре и се повишава от 57 на 64. Най-старото ни висше училище може да се похвали с най-висок скок и на докторските програми – от 178 – на 190, които между другото са и най-многобройните от всички висши училища. Миналата година и Техническият университет се отличава с най-голямо увеличение на докторските си програми. Макар и с малко в тези висши училища са увеличени и парите за научно-изследователска дейност. Повечето от ВУ са успели да направят това с по-малко средства. И тазгодишната класация по показатели „средства за научно-изследователска дейност“ отбелязва, че отделните парични средства не са в пряка

връзка с постигнатите резултати. Най-много средства за наука е давал Софийският университет за изследвания от близо 16 млн. лева. Останалите 35 ВУ в една или друга степен, са разполагали с по-малко средства за научни изследвания от предходната година. За сравнение, през 2016 г. 20 от 51 университета са имали по-малко средства за наука и конкретно за иновации.

Студентите във висшите училища прогресивно намаляват и определената квота от държавата за прием в тях почти от всички не се изпълнява. Често се коментира в медиите „студентите ли са малко или университетите – много“, а ЕК препоръчва броят им да се намали от 51 на 10, каквато била европейската практика. Председателят на Съвета на ректорите у нас, проф. д-р Любен Тотев, аргументирано възрази: „Няма защо някой отвън да ни казва, колко университети да имаме“. Демографската криза и емиграцията удрят все по-сериозно родните университети. От общо 51 висши училища, 17 в България са успели да запълнят само половината от разрешените им от държавата места. Още поне 5 ВУ пък са реализирали приема си едва на около 60 %. Най-зле с намирането на кандидат-висшисти са частните университети, които масово са запълнили капацитетите си само на 1/3. От държавните ВУ най-трудно е положението на Висшето строително училище „Л. Каравелов“, което е приело едва 100 души при възможност за 376 първокурсници, т.е. останало е със 75 % вакантни места. България е една от страните в Европа с много висок процент на млади хора между 15 и 24 г., които нито учат, нито работят. Над 167 хиляди младежи са загубени за пазара на труда.

Масово студентите търсят евтини и лесни специалности, в които с малко усилия се взема диплома. Въпреки стимулите на държавата студентите не избират търсените от бизнеса специалности. „Трябва да се концентрира някакво усилие, ако изобщо искаме да спасим висшето образование в България, което запада и умира“ – заявява културологът проф. д-р Ивайло Дичев. Той е прав, че висшето образование е глобален бизнес за милиарди, в който ние се конкурираме със световни университети. ЕК отпуска 30 млрд. евро за иновации, като приоритетно ще се инвестира и в намаляването на вредните емисии и в разгръщане на цифровизацията. Как и от какви кадри ще се постигне това без качествено и ефективно висше образование? Истински проблем и основателно сега се насочва вниманието към него и се предоставят възможности по Програма „Хоризонт 2020“. Много благоприятен факт сега е, че законно вече бизнесът се включва в обучението на студентите, а това е една чудесна нова възможност за ефективни проекти и много полезни иновации.

Друг неприятен и фрапантен факт е, че парите за висшето образование са крайно недостатъчни и сега с новия бюджет се твърди, че бяха предвидени нови 65 млн. лева, но от Парламента категорично се напомня, че те трябва с проекти да се изработват, а не по право с разпределение да се получават. Министърът на образованието Красимир Вълчев категорично заяви, че „Основните политики са обезпечени финансово“. Трите политики са обезпечени с допълнителни 90 млн. лв. Той поема отговорността и за промяна на финансово разпределителния механизъм. „Финансирането на калпак“ беше крайно време да бъде прекратено. През последните шест години МОН прави сериозни опити за реформа, което трябваше да стане по-бързо, но в крайна сметка реформите в образованието засягат десетки хиляди хора и както е казал на времето Макиавели: „Врагове на реформатора стават всички онези, които са били облагодетелствани от предишния ред“.

От утвърдените по Стратегия 2020 48 проекта бавно се придвижваха напред и дълго нямаха рецензенти, а имаха и преодоляваха различни бюрократични трудности. От общо 268 млн. лв. МОН оряза 20 % от средствата за 9 проекта по ОП „Наука и образование за интелигентен растеж“ и от тях бяха отнети 50 млн. лв. Вярно е, че за образователният ресор се отпускат от ЕС 350 млн. лв., от които 120 млн. лева са за наука и от тях 5 млн. лв. за БАН. Заплатите във висшето образование

са малки и жалки. Агенция вече пое управлението на ОП „Наука и образование“, но срамно е сека професор, доцент, доктор да получава заплата, колкото хигиенистка в банка или по-малко и от учител в средното образование. 3000 лв. заплата получават сервитьорите на морето. Вярно е, че за докторанти сега стипендиите се повишиха от 450 на 500 лв. Синдикатите също виждали „някакъв резерв“ за увеличение на преподавателските заплати, но според ректорите той не съществува. Университетските бюджети и начинът им на употреба не могат да не бъдат постоянен интерес и грижа.

Сериозен проблем е подготовката на кадри в съпоставка с търсенето на кадри. Искате кадри? Създавайте ги! Работодателите и безработните се търсят, но не се намират и този процес дава отражение и поражда сериозни проблеми във висшето образование. Гладът за кадри у нас е най-голям от 8 години и много са необходими инженери. Както твърди и премиерът Б. Борисов, с примамливи заплати изнесоха кадрите ни в Европа. IT-компаниите наемат студентите още от втори курс, заявява и проф. Стоян Денчев от УНИБИТ. Настоятелно МОН също планира да разшири обхвата на Програма „Старт за IT кадри“ и подготвя проекти за 240 млн. лв. по Програма „Наука и образование“.

България критично се твърди, че бълва по около 2000 професори, доценти и доктори на година. Внушителният брой учени скокообразно е нараснал, откакто през 2011 г. влезе в сила закон, даващ право на всяко ВУ да подбира научния си състав по собствени правила. В резултат на либерализирането на закона само за този период са били хабилитирани над 14 хиляди души научен състав, в който влизат доктори, доценти и професори. В много ВУ са хабилитирани и хора, които нямат достатъчно научни публикации или цитат в съвременен научно издание. Най-много учени са произведени в Софийския, Техническият и Медицинският университет. Най-голям е скокът на научния ни състав през 2015 г. – от общо 2288 души, придобили научна степен или заели академични длъжности в родните университети, а за 2017 г. са създадени 1993 учени, от които 116 професори. Впечатление прави и сега хабилитацията на кадри през 2018 г.

През пролетта на тази година бе приет и новият Закон за развитие на академичния състав и по настояване на ректорите в него отпадна изискването да се отнемат научни степени и длъжности при установено плагиатстване.

На ОП „Наука и образование“ са отпуснати 1,37 млрд. лв., а преди година и половина учени предупредиха, че 200-те милиона за върхова наука ще бъдат насочени за кисело мляко, народни носии и туризъм, както и парите за селските райони отидоха за джипове и мотори. Опасенията са били основателни. Сагата с конкурсите за научни центрове, за които ОП „Наука и образование“ дава 350 млн. лв. отправя поглед накрая към своя финал. Оценителната комисия към Изпълнителната агенция „НОИР“ вече обяви одобрените кандидати, които трябва да изградят 4 центъра за върхови постижения за 200 млн. лв. и консорциумите участваха за сключване на договори. Другите 8 центъра за компетентност с определени 150 млн. лв. бяха активирани през пролетта на тази година. Насоките за изграждане на тези центрове бяха публикувани още в края на 2015 г. и две години по различни причини се протака тяхното активизиране, изгубиха се много иновативни решения и предложения. От тогава досега процедурата премина през различни пречки и сътресения. Съмнения имаше към условията, на които трябва да отговарят кандидатите, към насоките за кандидатстване също се въведоха конкретизации, а в края на миналата 2017 г. се направи и ново забавяне – докладът на оценителната комисия с класираните и отхвърлените кандидати беше допълнително обсъждан от новосъздадената Изпълнителна агенция „За отстраняване на допуснати пропуски в оценителния процес“ с мотив „Намаляване на риска от налагане в бъдеще на финансови корекции“.

Конкурсите за изграждането на 12 научни центъра с общо 350 млн. лв. по ОП „Наука и образование за интелигентен растеж“ също бяха забавени за пореден път с оценяването на подадените 44 проекта за изграждане на научни центрове за върхови постижения и за компетентност. Данните за изпълнение на НОИР също не са никак обнадеждаващи. Договорените средства по програмата са над 333 млн. лв. или 24 % от общия бюджет. Реално изплатените средства пък са малко над 135 млн. лв. или по-малко от 10 % от бюджета. В момента плащанията по програмата бяха замразени заради засечени нередности при изпълнението на някои проекти. МОН предложи да се само накаже с 10 % от три схеми по програмата или както вече бе посочено, за 5 млн. лв. Отделно от това ведомството оръза с 50 млн. лв. бюджетите на 9 проекта за общо 268 млн. лв. Сега ВУ получават повече пари за филиалите си в бедни район. МОН подпомага с допълнителна субсидия и направления тези с голям спад на студенти.

В този порядък от неприятни факти не може да не се посочи и че ЕК откри наказателни процедури срещу България едновременно за работа с проектите или 22226 евро на ден трябваше да плаща България само заради нарушение на Директивата за скоростен интернет. За трета поредна година „Черната книга на правителственото разхищение“ представи 15 български журналистически разследвания за лошо похарчени пари на данъкоплатците, заради корупция или заради чиновническа некадърност, нечия глупост или стремеж да се усвоят „едни пари“. Темите са от различни сфери, а извършителите – от централната и местна власт и последствията са за всички, живеещи по-зле. Книгата – издание на Фондация „Фридрих Науман“ включва, както нови по-разнообразни случаи на разхищение, така и проследява стари казуси от предишната година.

Безспорни са възможностите на АИР да активизира, стимулира, популяризира и защитава иновативните творчески позиции и действия на заетите във висшето образование. Плагиатството е друг и не по-малко лош и вреден за активно творчество факт и членовете на АИР навреме реагират и сигнализират за такива прояви.

Спряно бе вниманието до тук на някои фрапантни проблеми и аспекти, по решаването на които организирани в АИР се стремят да засилят ефекта и ефективността от научното творчество и дейност да се засили критичната и аргументирана позиция, да се засили резултатността и приноса на творческите способности. Предложиха се нови възможности в първото полугодие на иновативната 2018 г., които можеше и трябваше рационално да се използват. От всичките тези съображения и с тези мотиви през първото тримесечие на 2018 г. бе организиран и проведен от Управителния и Академичния съвет на АИР международен дискуссионен форум на тема „Иновации за развитието на висшето образование“. Безспорно интерес, внимание и уважение бяха за участие с разработка и защитено становище на такъв с много високо равнище дискуссионен форум, когато могат да се изявят, защитят и съпоставят личните позиции по толкова важен и актуален проблем за иновациите в развитието на висшето образование, с реплики, въпроси, възражения от участниците. На дискуссионния форум присъстваха много професори, доценти, доктори на науките, асистенти и докторанти. Това бе един истински академичен дискуссионен форум, не отстъпващ по качество и показатели на национални и европейски дискуссионни форуми. На поканата със заявен за участие разработен като доклад, презентация, съобщение по научен проблем се отзоваха над 40 автори с различна научна степен и звание, които имаха възможност кратко и аргументирано да споделят за 5 до 7 минути с присъстващите в залата своите становища и предложения за иновации във висшето образование. На поканата и най-вече на приятелска и професионална основа от много години на научно общуване на университетски мероприятия се отзоваха със своите разработки и преподаватели от Тракийския университет в Одрин, от университетите в Солун, Битоля и Скопие, Ниш и Академията в Белград, университетите в Крайова и Букурещ, както с две участия и присъствие от Германия и Полша.

Изготвен и популяризиран бе сборник със сертифицираните научни доклади, съобщения на дискуссионния форум в подкрепа на това иновативно становище и задължение. Решенията на форума също са един сериозен стимулиращ и повишаващ отговорността на заетите във висшето образование фактор. Целите на дискуссионния форум бе да събере заедно преподаватели, докторанти, специалисти, членове на АИР от висшите училища, които да споделят резултати от научни изследвания, постижения, готови трудове за защита и публикации, практически опит по темите на форума. Целта още бе да стимулира научните дискусии по методологически, теоретични, практически и технологически аспекти на иновациите в науката и образованието. Да даде гласност и активност на новосъздадената академия, като привлече нови нейни членове и партньори, създавайки условия и предпоставки за ново академично сътрудничество.

Не малки са възможностите, изискванията и задълженията на висшите училища от Република България сега и по конкретната Стратегия 2020. Перспективните виждания и предложения са много добра възможност за иновации и успехи. Отговорното и срочно изпълнение на вече одобрените проекти предлагат творчество и предприемачество. Рационалното, пестеливо, разумно и ползотворно използване на ограничените национални и европейски фондови средства за иновации и растеж е задължително. По-рационално и ефективно може и трябва да се използват взаимно възможностите и действията на студентите и студентските съвети, на местните институции и общественост в общите усилия за иновации и успехи във висшето образование. Наситено с европейски мероприятия бе и първото полугодие на 2018 г., също предлагащо възможности за активност, иновативност и резултатност в живота на висшите училища.

Академик, проф. д-р Иван Величков Иванов е президент на Академията за иновации и развитие на висшето образование. Вече 50 години работи активно в системата на висшето образование като преподавател и учен, декан, заместник декан и ръководител на катедра. Автор е на 14 книги, 9 учебника, много студии и статии.